

Abdünnâfi İffet Efendi'nin *Tercüme-i Adâb-ı Gelenbevî* Adlı Eserinin Türkçe Yazılma Sebebi ve Türkçe'ye Katkısı

Sultan Temel ÇITAK

Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü

International Burch University, sultantml@hotmail.com or sultan.t.citak@stu.ibu.edu.ba

Asist. Prof. Dr. Sead Ibrić

Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü, International Burch University

Özet

İsmail Gelenbevî (1730-1790) mantık ilimlerinde telif eserleri bulunmakla birlikte matematik, astronomi, kelim, tasavvuf gibi ilimlerle ilgili de eserler vermiş bir Osmanlı alimidir. Abdünnâfi İffet Efendi'nin tercüme ettiği ve makalemizin konusu olan *Tercüme-i Adab-ı Gelenbevi* eseri, mantık ilmini esas alarak münazaranın ölçülerini belirleyen münazara ilmi üzerine yazılmış, Osmanlı döneminde telif edilen önemli bir eserdir. Her eser kendi dönemine hitap ettiği için sonraki neslin anlaması zorlaşmıştır. Gelenbevî'nin şerhinin tercüme edilme ihtiyacı da onun anlaşılmasının öneminden kaynaklanmaktadır. Eser, günümüzde gittikçe artan ilimler arası kopukluğu giderecek, disiplinler arası iletişimi sağlayabilecek kuralların önemli ipuçlarını vermektedir. Nitekim bu durum; eserin tercümesinin gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu ihtiyacı Abdünnâfi Efendi hissetmiş ve daha çok kitleye ulaşması için de Türkçe'ye tercüme etmiştir. Münazara ilmi, mantık ilminin bir alt dalı olmasına rağmen edebî bir tür ve edebî türlerin içeriğine zenginlik katan bir ilimdir. Bu makalede de *Adab-ı Gelenbevi*'nin neden Türkçe yazıldığı ve Türkçe'ye kattığı değer ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Abdünnâfi İffet, Gelenbevî, Mantık, Münazara

The Reason for Writing Abdunnâfi İffet Efendi's *Tercüme-i Adâb-ı Gelenbevî* in Turkish and Its Contribution to Turkish

Abstract

İsmail Gelenbevi (1730-1790) was a scholar who not only wrote works on logic in the last period of the Ottomans, but also on mathematics, astronomy, theology and Sufism. *Adab-ı Gelenbevi*, translated by Abdünnâfi İffet Efendi and the subject of this article, is considered to be one of the last works on logic in the Ottoman period. Since each work addresses its own period, it has become difficult for the next generation to understand. The need to translate Gelenbevi's commentary stems from the importance of understanding him. This is because it is important in terms of revealing the differences of opinion on logic until his own time. In the introduction of the work, al-Gelenbevi

establishes the relationship between the science of logic and grammar and religious sciences. He tells us the importance of language and that it is impossible to understand other sciences without logic. Thus, the necessity of translating this work on logic becomes apparent. Abdünnâfi Efendi felt this need and translated it into Turkish to reach a wider audience. While the work explains the science of logic, it also gives information about the meaning of concepts and grammatical structure. This article discusses why *Adab-ı Gelenbevi* was written in Turkish and the value it adds to Turkish. İsmail Gelenbevi (1730-1790) was a scholar who not only wrote works on logic in the last period of the Ottomans, but also on mathematics, astronomy, theology and Sufism.

Keywords: Abdunnafi İffet, Gelenbevi, Logic, Debate.

1. Giriş

1.1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışma, *Adab-ı Gelenbevi* eseri ve Osmanlıca tercümesi *Tercüme-i Adab-ı Gelenbevi* eserinin Türkçe'ye ve Mantık ilmine yaptığı katkılarını ele almaktadır. Ayrıca çalışmada Osmanlı döneminin önemli âlimlerinden Gelenbevi İsmâil Efendi ve Abdünnâfi İffet Efendi'nin hayatları, ilmi ve edebi kişilikleri, meslek hayatları ve eserleri konu edilmiştir.

1.2. Araştırmanın Önemi

Abdünnâfi İffet Efendi'nin tercüme ettiği ve makalenin konusu olan *Adab-ı Gelenbevi* eseri, Osmanlı döneminde mantık ve münazara ilminde telif edilen son eserler arasında sayılır. Gelenbevi'nin şerhinin tercüme edilme ihtiyacı onun anlaşılmasının öneminden kaynaklanmaktadır. Nitekim bu eser mantıkla ilgili kendi dönemine kadar gelen görüş farklılıklarını ortaya koyma açısından önemli bir eserdir. Eserin girişinde Gelenbevi, mantık ilmiyle dilbilgisi ve dîmî ilimler arasında ilişki kurmaktadır. Ayrıca dilin öneminden ve mantık olmadan diğer ilimlerinin anlaşılmasının pek mümkün olmadığından bahsetmektedir. Mantık ve münazara ilmi hakkında Arapça yazılan bu eserin, diğer ilimlerin iyi anlaşılması ve halkın ulaşabilmesi için tercüme edilmesi gerekmiştir. Bu ihtiyacı Abdünnâfi Efendi hissetmiş ve daha çok kitleye ulaşması için de Türkçe'ye tercüme etmiştir (Kömbe, 2006). Eser mantık ilmini

anlatırken işlenen kavramların ne anlama geldiği ve gramatik yapısı hakkında da bilgiler vermektedir.

1.3. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı, *Tercüme-i Adâb-ı Gelenbevî* eseri ile Gelenbevî İsmâil Efendi ve Abdünnâfi İffet Efendi'nin Osmanlı ilim geleneğine katkılarını arz edip onların bu eserinin literatürdeki yerini incelemektir. Ayrıca bu eser hakkında bilgi sahibi olmayanlara bu eseri tanıtmak da bir diğer amaçtır.

1.4. Araştırmanın Soruları

Çalışmada şu sorulara cevap aranacaktır: Gelenbevî İsmâil Efendi kimdir? Abdünnâfi İffet Efendi kimdir? *Tercüme-i Adabı Gelenbevi* eseri Türkçe'ye ne kazandırmıştır? Bu eser Osmanlı'nın son dönemindeki ilmi hayata nasıl katkı sağlamıştır?

2. Gelenbevî İsmâil Efendi

Gelenbevî İsmâil Efendi, 1730 yılında Manisa'nın Kırkağaç ilçesine bağlı Gelenbe kasabasında doğmuştur. Asıl adı İsmâil olup, eserlerinde Şeyhzâde lakabını da kullanmıştır. Eğitimine küçük yaşta başlamış ve İstanbul'da Fâtih Medresesi'nde öğrenim görmüştür (Gölcük ve Yurdagür, 1996; Kömbe, 2004; Abdünnâfi, 2019).

1783 yılında huzur derslerine katılan Gelenbevî, I. Abdülhamid döneminde çeşitli öğretim kurumlarında riyâziye (matematik) hocası olarak görev yapmıştır. 1787 yılında Fransız mühendisinin sunduğu logaritma cetvellerini açıklayan *Şerh-i Cedâvili'l-ensâb* adlı eseri büyük

başarı sağlamış, III. Selim döneminde çeşitli ödüller almıştır. 1790 yılında Mora'daki Yenişehir mevleviyetine kadı olarak atanmıştır (Gölcük ve Yurdagür, 1996; Abdünnâfi, 2019).

Yenişehir'de kadılık görevini yürütürken eleştirilen Gelenbevî, beyin kanaması geçirerek 1791 yılında vefat etmiştir. Mezarı hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır (Durmuş, 1988).

Gelenbevî'nin eserleri; belâgat, gramer, mantık, felsefe, matematik ve astronomi gibi çeşitli ilim dallarındaki konuları içermektedir. Öne çıkan eserleri arasında *el-Burhân*, *Şerh-i İsbâgûcî*, *Risâletü'l-kıyâs*, *Hisâbü'l-Küsûr*, *Kitâbü'l-Merâsîd* gibi önemli çalışmalar bulunmaktadır (Kömbe, 2004).

3. Abdünnâfi İffet Efendi

Abdünnâfi İffet Efendi, 1823 yılında Adana'da doğmuş, Ramazanoğulları hanedanına mensup olup, memuriyet hayatında çeşitli görevlerde bulunmuştur. 1891 yılında Taif'te vefat etmiştir (Gündüz, 2018; Bülbül, 2012).

Abdünnâfi İffet Efendi, geniş bir ilmi ve edebi birikime sahiptir. Şiirlerinde Nâfi mahlasını kullanmış, tasavvufi ve klasik Türk şiirinin son temsilcilerinden biri olarak kabul edilmiştir (Gündüz, 2018; Bülbül, 2012).

Bursa'da yaptığı müderrisliğin yanı sıra devlet kademelerinde çeşitli görevlerde bulunmuş, Bosna ve Hersek mutasarrıflığı yapmıştır (Gündüz, 2018; Bülbül, 2012).

Abdünnâfi'nin eserleri arasında *en-Nef'u'l-Mu'avvel*, *Terceme-i Nuhbetü'l-Fiker*, *Nâfiu'l-âsâr* gibi önemli çalışmalar yer almaktadır (Durmuş, 1988; Gündüz, 2018).

4. Abdünnâfi İffet Efendi'nin Tercüme-i Adâb-ı Gelenbevî Adlı Eserinin Türkçe Yazılma Sebebi ve Türkçe'ye Katkısı

4.1. Tercüme-i Adâb-ı Gelenbevî Eseri

Tercüme-i Adâb-ı Gelenbevî, Gelenbevî İsmail Efendi'nin "*Risâletü'l-Âdâb*" (*Risâle fî İlmi'l-Âdâb*) adlı eserinin Abdünnâfi İffet Efendi tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve şerh edilmiş halidir. Bu eser, adab-ı bahs (tartışma adabı) üzerine bir çalışmadır ve "*Âdâb Risâlesi*" veya "*Gelenbevî ale'l-Âdâb*" olarak da anılmaktadır (Gölcük ve Yurdagür, 1996).

"*Tercüme-i Adâb-ı Gelenbevî*" bir yazma eser değil, matbu bir eserdir. Eser, Abdünnâfi İffet Efendi tarafından "Ma'ârif Nezâret-i Celîlesi" tarafından verilen ruhsat ve imtiyaz üzerine İstanbul'da, Matba'a-i Osmânî'de 1302 yılında basılmıştır.

Abdünnâfi İffet Efendi (1823-1890), yalnızca metni çevirmekle kalmayıp, Gelenbevî'nin orijinal metninin yanı sıra müellifin haşiyelerinden de açıklamalar ekleyerek eseri genişletmiştir.

Eser, yazıldığı zamanda ve sonrasında ilim camiasında kabul görüp belirlediği esaslarla ilmi tartışmaların çerçevesini çizerek ilim hayatına önemli katkılar sağlamıştır.

4.2. Eserin İçeriği ve Eserin Türkçe'ye Katkısı

Eserin Türkçe yazılma sebebini anlamak için *Risâletü'l-Âdâb* eserinin ve münazara ilminin önemine değinmek gerekmektedir. *Risâletü'l-Âdâb*, Adab-ı bahs ve'l-Münazara ilminin inceliklerini ele almaktadır. Talha Alp, İsmail Gelenbevî'nin Tartışma Usûlü kitabının tercümesinde Münazara İlmini tanımını "Fikrin arz ve reddi itibarıyla geçerli bahisler ile geçersiz bahisleri birbirinden ayıran kuralları inceleyen ilim" olarak ifade etmektedir (Gelenbevî, 2018, s. 11). Bu da münazara ilmini mantık ilmine ait inceliklerinden istifade edilerek yapıldığını göstermektedir.

Ayrıca müellif münâzaranın gayesinin "tartışmacıya bahiste isabet kazandırmak" olduğunu söylemektedir. Bununla beraber münâzara ilminin, boş tartışmalarla enerji kaybını önlemeyi amaçlayıp yanlış fikrin kolayca reddini öğretmeyi hedeflediği belirtilmektedir (Gelenbevî, 2018). Bununla birlikte gayesi yönüyle münâzara, "hakkın ortaya çıkması için sözü müdafaa etmek ve

münâzırları münâzara esnasında hatadan korumak” olarak ifade edilir. ‘Hakkın ortaya çıkması’ kaydının konulması, cedelden kaçınmak ve onunla münazara arasındaki farkı göstermek açısından dikkate şayandır (Kömbe, 2006).

Eserin mütercimi Abdünnâfi İffet Efendi ise, Gelenbevî İsmail Efendi'nin mantık ilmine dair *el-Burhân* adlı eserini şerh ve tercüme ettiğini belirttikten sonra mantık ilmiyle ilgili olan bu eserin münâzara ilminin usulüne dair bilgiler vermesinden, faziletli kimselerin tercüme konusundaki teşviklerinden ve eserin hayırla yâd edilmesinden dolayı açık ifadelerle, alışılmış tabirlerle ve muhtasar olmak üzere eseri kaleme aldığını ifade etmektedir (Abdünnâfi, 1302 h., s. 3.).

Özetle Gelenbevî'nin eseri, insanın düşünme ve bunları ifade etme mekanizmalarını incelemektir. Abdünnâfi İffet Efendi ise, klasik İslami kaynakları Türkçe'ye manzum ve nesir olarak çeviren bir dil ustası olması ve Tanzimat dönemi ile sonrasında klasik düşünceyi Türkçe olarak ifade etme çabasıyla tanınır. Bu eser, Osmanlı düşünce geleneğini Türkçe'ye kazandırarak, Osmanlıca okuyamayan araştırmacılar ve düşünme süreçlerini inceleyenler için önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Günümüzde bilim ve teknolojinin hızla ilerlediği bir dönemde, düşünme yetkinliğini ve bu yetkinliği kullanma kurallarını mantık ilmi çerçevesinde yeniden ele almak gerekmektedir. Bu bağlamda eser, büyük bir değer taşımaktadır.

Bahsedilen eser, yazıldığı dönemin şu iki önemli özelliğini yansıtması açısından da dikkate şayandır. İlk olarak, önemli bir medrese metni üzerine yazılmış bir açıklama olması nedeniyle, medrese öğrencilerinin yararlanabileceği veya medrese çevresinde değerlendirilebilecek bir niteliğe sahiptir. İkinci olarak ise, matbu ve Türkçe basılmış olması, dönemin hızla yaygınlaşan modern okullarında eğitim gören ve bu ilme ilgi duyan ancak Arapça bilgisi sınırlı olan kişilerin de okuyup anlayabileceği bir özellik taşımasıdır (Kömbe, 2006). Türkçe olarak kaleme alınmış ve basılmış bir metin olması, modernleşme süreciyle başlayan ‘mektepleşme’ dönemi eserlerinin özelliğine sahip olduğunun göstergesidir.

4.3. Eserin Türkçe'ye ve Dil Bilimine Katkısı

Münazara, her ne kadar mantık ilmine ait alt disiplin olsa da dilbilgisi ve mantık ilmi arasındaki zorunlu ilişki ve çatışmadan dolayı edebiyat ve dilbilim çalışmalarında hem bir kaynak hem de edebî bir üründür (Benli, 2021). Nitekim münazara ilmi, icra edildiği dilin hem dilbilgisi açısından taşıyıcısı ve geliştiricisi hem de anlatım yönü itibariyle edebî olarak o dili besleyen önemli bir kaynaktır.

Münazara, dilbilgisinin doğru kullanılmasını sağlamanın yanında kavramların tanımlarını yapması, deyim ve atasözlerinin münazara içerisinde kullanılması ile dile ait zenginlikleri taşıma görevini de üstlenir.

Bunun yanı sıra birçok edebî türün içine yerleştirilen münazara, esere derinlik ve renklilik katar. Yazar'ın dilsel yetkinliği, mantık kaideleri üzerine kurulmuş bir münazarada kendini daha çok gösterme imkânı bulur.

Münâzara ilmi tüm bu yönleri ile mantık ilminin bir alt dalı olmasına rağmen edebî bir tür ve edebî türlerin içeriğine zenginlik katan bir ilimdir.

Bilimsel anlayışı, dini ilimlerde kullanılması adına Gelenbevi'nin ortaya koyduğu yaklaşım, düşünülmesi ve geliştirilmesi gereken bir husustur. Özellikle onun mantık ve münazara ilmini varlık, dil ve düşünce problemlerinde bir alet ilmi olarak nasıl kullandığını görmek önemlidir. Asrımızda ihtisaslaşma ile ilimler arasındaki kopukluk giderek artmaktadır. Bu problemin çözümü olarak; mantığın kazandırdığı yöntemler ile bütüncül bakılarak aralarındaki ilişkiyi anlamak adına, Gelenbevi'nin düşünceleri önem taşımaktadır (Hacinebioğlu, 2007).

Abdünnâfi İffet Efendi ise ilmi çalışmalarının yanı sıra bir edip olup klasik Türk edebiyatının son divan şairlerindedir. Ayrıca Nâfi'nin tercüme eserlerdeki başarısının arkasında Arapça ile Farsça dillerine ve edebiyatlarına olan hâkimiyeti yatmaktadır. Divanında Farsça yazdığı şiir parçalarında ayet-hadis iktibaslarında bu dillere olan vukufiyetini görmek mümkündür (Gündüz, 2018). *Tercüme-i Adab-ı Gelenbevi* eserinde de Farsça ve Arapça ibarelere yer verdiği görülmektedir.

Şüphesiz Abdünnâfi İffet Efendi'nin Gelenbevî'ye ait *Risâletü'l-âdâb* adlı eseri *Tercüme-i Âdâb-ı Gelenbevî* adıyla Türkçe'ye çevirmesi ve şerh etmesi bu eserin daha çok mantık ilmi ile ilgili

olması nedeniyledir. Fakat bu konu üzerinde durmadan önce o dönemin sosyolojik temellerini ele almakta fayda vardır.

Fazlıoğlu, Osmanlı kültüründe dilin varlıkla ilişkisi çerçevesinde ele alındığını Taftâzânî ve Taşköprülüzade'ye dayanarak da bu çerçevenin fizik, zihin, dil ve yazıda belirlediğini ifade eder. Dil, nesnenin gerçekliği ile mahiyetini aktaran ve temsil eden bir vasıta olarak görülür. Felsefe ve mantık bu yönü ile dile ve dilbilgisinin doğru kullanıma azamî derecede ihtiyaç duyar. Müslümanlar tarafından öteden beri vahyin ve hakikatin dili olarak kabul edilen Arapça, Osmanlı uleması tarafından dinî ve felsefî eserlerin telifinde kullanılmıştır. Bu sebeple başta dinî ilimler olmak üzere felsefe, mantık, kelâm gibi ilimler de Arapça telif edilmiş ve kavramların zihnî ve fizikî/aynî anlamları Arapça kullanılarak ifade edilmiştir. Bu durum toplumsal bir ihtiyaç veya kabulün sonucu olarak değerlendirilmelidir. Nitekim bazı ilimlerde -mesela muhasebe- o ilmin üstatlarının ve o ilme ait eserlerin muhataplarının Türkçe'yi bilmesi/kullanması ve bu eserlerin kamuya mâl edilmesi gibi amaçlarla Osmanlı'da erken dönemlerden itibaren Türkçe eserler de telif edilmeye başlanmıştır (Fazlıoğlu, 2022).

XIX. yüzyılın ikinci yarısına geldiğimizde ise batılı düşünürlerin eserlerinin Türkçe'ye tercüme edilmesi, geleneksel akıl yürütme mekanizmasına alternatif bir metodoloji üretilmesini netice verdi (Şentürk, 2018). Bu durum elbette ki sadece metodolojide değil; mefhumları ifade ederken kullanılan dilin değişmesini de sonuç olarak ortaya çıkardı.

Medreselere mukabil açılan mektepler/modern okullar ve yaygınlaşan yayımcılık faaliyetleri, “*geleneksel eğitim tarzları ile modern eğitim tarzları arasında bir uyum ve irtibat arama çaba*”sını ortaya çıkardı (Kara, 2016, s. 26). Böylece felsefe, mantık ve bunların pratik yansıması olarak ifade edebileceğimiz münazara da bu yeni duruma göre yeniden değerlendirilmeli ve bu sahalara ait eserler ya tercüme edilmeli ya da Türkçe olarak telif edilmeliydiler.

Abdünnâfi İffet Efendi de gerek kendi teliflerinde gerekse de Gelenbevî'den yaptığı tercüme ve şerhlerde bu ihtiyacı göz önünde bulundurmuş; klasik düşünce sistematiğine dair bilgileri muhatapların ihtiyaçlarına göre yeniden Türkçe olarak kaleme almıştır (Kömbe, 2004). *Tercüme-i Adâb-ı Gelenbevî* adlı şerh de aynı gayelere matuf olarak telif edilmiştir. Mantık ilminin bir dalı ve edebî bir tür olan münazaranın kural ve kaidelerinin işlendiği bu eser, o dönemde varlığını hissettiren; metodoloji ve dil arayışlarında Türkçe bir esere olan bir kısım ihtiyacı gidereceği ümidi ile yazılmıştır.

Eser, özellikle kullandığı mantık terimleri ile Osmanlı Türkçesi'nde bilim ve edebiyat terimlerinin kullanılmasına katkıda bulunmuştur. Bu tür çeviriler, Türkçe'nin çeşitli alanlarda teknik ve kavramsal bir dil olarak gelişmesini desteklemiştir. Şöyle ki Osmanlı döneminde, dilin toplumsal iletişimde ve hakikatın temsilinde önemli bir rol oynadığını düşünenler, Arapça gibi vahiy dili olarak gördükleri dilin Türkçe için bir engel olmadığını savunmuşlardır. Lale Devri'nde ise devlet tarafından Türkçe tercüme faaliyetlerinin teşvik edilmesi, Türkçe'nin gelişimi için olumlu bir atmosfer oluşturmuştur. Bir sonraki aşamada artık gerekçe göstermeden müellifler Türkçe eserler vermeye başlamıştır. Bu tutumun etkisiyle Türkçe tercüme ve telif faaliyetleri zamanla doğal bir eğilim haline almıştır (Fazlıoğlu, 2022).

Abdünnâfi İffet Efendi'nin eseri, Türkçe'de çeviri geleneğini teşvik etmiştir. Bu durum, dilin farklı dillerden bilgi ve kültür almasını sağlayarak, dilin zenginleşmesine katkıda bulunmuştur.

5. Sonuç

Gelenbevî İsmâil Efendi ve Abdünnâfi İffet Efendi'nin hayatları ve eserleri, Osmanlı ilim ve edebiyat geleneğinin önemli birer parçasını oluşturmaktadır. *Tercüme-i Adâb-ı Gelenbevî*, her iki âlimin ilim ve edebiyata katkılarını günümüze taşımakta önemli bir rol oynamaktadır.

Abdünnâfi İffet Efendi'nin eseri, Mantık/Münazara alanında bir tercüme olması niteliği ile Türkçe'nin yazılı dil olarak yetkinliğini artırmıştır. Bu tür eserler, dilin inceliklerini ve farklı stilistik özelliklerini geliştirmek açısından önemlidir.

Eser, Osmanlı ilim dünyasında düşünce ve münazara alanına yaptığı katkılar ile Türkçe'nin Batı kültürleri ve edebiyatlarıyla etkileşimde bulunmasını sağlayan bir köprü işlevi görmüştür. Bu durum, Türkçe'nin zenginleşmesine ve uluslararası kültürel bir dil olarak gelişmesine katkıda bulduğunda şüphe yoktur.

Bu tarz ilmi ve edebi eserlerin Türkçe yazılması onların daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Bu tercüme, özellikle eğitimin ve bilginin yaygınlaşması açısından önemli bir adımdır. Zira medreselerde sadece Arapça okutulurken çoğunluğu Türkçe bilen halk, ilmi eserlerden istifade

etme noktasında zorluk yaşamaktaydı. Özellikle ilim öğrenmeye ilk başlayanlar için Türkçe eserler olması, anlamayı ve bilgiye ulaşmayı kolaylaştırmıştır (Fazlıoğlu, 2022).

Kısacası, Abdünnâfi İffet Efendi'nin eseri, Türkçe'nin bilimsel, edebi ve kültürel alanlarda gelişmesini destekleyerek, dilin uluslararası düzeyde geçerli ve zengin bir iletişim aracı haline gelmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

Kaynakça

Abdünnâfi, İ. (1302 h.). *Tercüme-i Âdâb-ı Gelenbevî*. İstanbul: Matbaayı Osmaniyye.

Abdünnâfi, İ. (2019). *Tercüme-i Burhân-ı Gelenbevî*. (Çev.: İbrahim Çapak vd.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Bülbül, T. (2012, Winter). Ramazan-Zâde Abdünnâfi İffet Efendi ve Kitab-ı Nâfi'ü'l-Âsâr Nevbâve-i Simâru'l-Esmâr Adlı Eseri. *Turkish Studies*, 7(1), 447-609.

Durmuş, İ. (1988). Abdünnâfi İffet Efendi. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. 1, 288.

Fazlıoğlu, İ. (2003). Osmanlı Döneminde 'Bilim' Alanındaki Türkçe Telif ve Tercüme Eserlerin Türkçe Oluş Nedenleri ve Bu Eserlerin Dil Bilincinin Oluşumundaki Yeri ve Önemi. *Kutadgubilig: Felsefe Bilim Araştırmaları*. 3. İstanbul, 151-184.

Fazlıoğlu, İ. (2022). *Nazarî Ufuk*. İstanbul: Ketebe Yayınevi.

Gelenbevî, İsmail (2018). *Tartışma Usûlü*. (Çev: Talha Alp), İstanbul: Yasin Yayınevi.

Gölcük, Ş. & Yurdagür, M. (1996). Gelenbevî. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. c. 13, 552-555.

Gündüz, E. (2018). *Abdünnâfi İffet Efendi ve Divanı*. Erzurum: Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Hacınebioğlu, İ. L. (Eylül, 2007). “İsmail Gelenbevî'nin (1730-1791) Mantık Bilimine Katkıları” Bildirisi. *Uluslararası Türk Dünyasının İslamiyete Katkıları Sempozyumu*, Isparta: Editör: Göksoy, İ. H. ve Durak, N.

Kömbe, İ. (2004). *Osmanlı-Türk Düşüncesinde Münazara İlmi ve Abdünnâfi İffet'in Tercüme-i Âdâb-ı Gelenbevî Adlı Eseri*. İstanbul: Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi.

Kömbe, İ. (2006). Osmanlı-Türk Düşüncesinde Münâzara İlmi ve Abdünnâfi İffet'in Tercüme-i Adâb-ı Gelenbevî Adlı Eseri. *Dîvân İlmî Araştırmalar*, (20)1, 119-167.

Kara, İ. (2016). *Bir Felsefe Dili Kurmak*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Şentürk, R. (2018). *Türk Düşüncesinin Sosyolojisi*. İstanbul: İz Yayıncılık.